

4.3 Тимофій ЗІНКЕВИЧ. Ідеї громадянської релігії у творчому спадку Миколи Костомарова.

Актуальність дослідження. Останнім часом в українському науковому середовищі актуалізуються пошуки розуміння сутності і функцій громадянської релігії. Це стимулюється соціальними, політичними, культурними зрушеннями сьогодення, а також зростанням інтересу до ролі в історії українства тих соціально-світоглядних форм, які раніше не були в полі зору дослідників. Безперечно, що до таких феноменів належить і громадянська релігія. Відтак суперечність між потребою в осмисленні сутності громадянської релігії, її ролі в нашій історії, починаючи з часів Київської Русі, і відсутність наукових розвідок у цій площині й визначає актуальність нашого дослідження. Нагальність такої праці стосується і творчості корифеїв нашої духовності, зокрема М. Костомарова. Вивчення його спадщини під кутом зору наявності у ній ідей громадянської релігії збагатить як історико-релігієзнавче, так і актуальне релігієзнавче знання.

У науковій літературі немає загально визнаного поняття *громадянська релігія*. У нашому розумінні, *громадянська релігія – це такий суспільно-культурний феномен, у якому, крізь призму своєї релігійної мови і специфічних практик, обґрунтовується доконечність постання і ствердження національної держави, що бере свій початок у потребі спільноти знаходити сакральне у трансцендентному одвічно-лінійного, вґрунтованого в історію територій, чину*. Можна сказати й так: громадянська релігія – це сприйняття нацією свого буття як богоданого, приділеного, а отже й виправданого, належного, неминучого і в якій певні соціально-політичні настанови набувають форм релігійних міфів, легенд тощо.

У науковій літературі відсутні розвідки, автори яких досліджували б феномен громадянської релігії у спадщині М. Костомарова. Тому *мета* пропонованої статті вбачається у філософсько-релігієзнавчому аналізі твору М. Костомарова «Книги буття українського народу», а *завдання* – в окресленні своєрідності ідей громадянської релігії, що наявні у цьому творі.

Виклад основного матеріалу. Миколи Іванович Костомаров (1817—1885 рр.) – видатний український історик, публіцист, етнограф, громадський діяч. Поряд з П. Кулішем, М. Гулаком, В. Білозерським, О. Марковичем він був одним із засновників та ідеологів «Кирило-Мефодіївського товариства». «То була людина справді пророчої візії і пророчої мужності, - стверджує про нього отець-професор С. Ярмусь, - духовність якої глибоко вкорінювалася в духовність Священного Писання і української старовини»¹⁴⁰. Цей же автор каже про «Книги буття українського народу» М. Костомарова, що за своїм змістом і своєю формою вони набрали характеру Священного Писання.

Перейдемо до конкретного аналізу. Текст «Книги буття...», з огляду на досліджувану проблему, можна поділити на кілька частин. Зрозуміло, що таке членування є умовним, оскільки всі частини взаємопов'язані, становлять цілісність, яка має на меті обґрунтувати насамперед праведність українців і месіанську роль України у слов'янському світі.

Першу частину складають 1-7 «книги», з якої висновуємо таке: Бог є один, він всюдисущий, є творцем усього суцього, вмістилищем щастя, утіхи і волі, усього розумного, справедливого. Бог є цар, єдиний справедливий правитель. Коли ж люди зреклися цієї істини і «поробили собі багато богів, то з тим укупі поробили багато царів, бо як у кожному кутку був свій бог, так у кожному кутку став свій цар, і стали люде битися за своїх царів, і пуще стала земля поливатися кровію і усіватися попелом і костями, і умножилося на всім світі горе, біднота і хвороба, і несчастья, і незгода»¹⁴¹.

«Книги» 8-21 складають другу частину тексту, у якій йдеться про причини і наслідки відпадання від бога двох народів, які «на світі були дотепніші: євреї і греки». Основною

¹⁴⁰ Ярмусь С. Досвід віри українця. Вибрані твори. - К., 2002.- С.122.

¹⁴¹ Костомаров М. Книги буття українського народу[Текст] // Кирило-Мефодіївське товариство. У 3 т. - К., 1990.- Т. 1.- С. 152.

причиною падіння народів у гріх «відпадання» від бога є прагнення стати врівень з ним, а найбільша кара – втрата свободи, неволя.

Третя частина твору охоплює «книги» 22-32, у яких йдеться про наслідки постання християнства як Божого змилювання. Тут Христос постає в іпостасях бога, царя і пана, який прийшов відкрити істину, аби людський рід здобув свободу. Власне, основним лейтмотивом цієї частини є свобода, що нерозривно пов'язана з істиною, любов'ю, братерством, рівністю. Питання соціальної диференціації вирішується в такий спосіб, коли бажаючий бути першим поміж людей повинен бути всім слугою. Наслідком осягнення істини і свободи стало братання між тими «чи були преж того панами або невільниками, філософами або не вченими. Усі стали свободними кровію Христовою, яку зарівно приймали, і просвіщенними світом правди»¹⁴².

У четвертій частині «Книги буття» (33-44) мовиться про те, як і чому панівні верстви спотворили правдиве християнське вчення. Побачивши переможну ходу християн, а «усе у них було общественне і були у них вибрані старшини і ті старшини були всім слугами», соціальна верхівка вирішила викоренити християнство шляхом переслідувань і тортур. Коли ж подібні заходи не принесли бажаного результату, панство вирішило спотворити Христове вчення.

Міркування М. Костомарова досить цікаві з огляду на інтерпретацію ним новозавітних положень *Воздайте кесарево кесареві, а Боже Богові*, і *Всяка власть од Бога*. Зупинимось на цьому детальніше, оскільки таке тлумачення мислитель припасовуватиме до української громадянської релігії.

Владні верстви, прийнявши християнство і, посилаючись на наведені вище новозавітні положення, почали стверджувати, що можна водночас бути і можновладцем, і християнином, а тому відносини владарювання і підпорядкування є Божим установленням. М. Костомаров відкидає таке викривлене бачення, але його аргументація не суголосна тодішнім церковним доктринам.

Передусім автор трактує названі положення в контексті дотримання, кажучи сучасними термінами, соціального порядку, тобто коли спільнота існує як цілісність. Христос не хотів, щоб у суспільстві були бунти та незгода, а прагнув до мирного поширення віри і свободи, бо коли християнин платитиме податки, виконуватиме закон, то кесар, прийнявши віру, повинен зректись свого царства, оскільки будучи першим, повинен бути усім слугою. За таких умов не було б кесаря, а лише єдиний цар – господь Ісус Христос.

М. Костомаров погоджується з тим, що порядок й урядування на Землі є від Бога, але й державні очільники і чиновники мусять дотримуватися закону і відповідати перед «сонмищем». А якщо так, то вони повинні виконувати не свої особисті забаганки, а те, що встановлено. У такому разі вони мають жити просто і добросовісно працювати на благо суспільства, «бо власть їх од Бога, а сами вони грішні люде і самі послідніші, бо усім слуги». Звідси випливає, що твердження про одвічність панування і підпорядкування немає під собою, фігурально висловлюючись, доказової бази; якби увесь люд дотримувався б слова Євангелія, то «пани повинні освободити своїх невольників і зробитись їм братами, а багаті повинні наділяти нищих, і нищі стали б также багаті; якби була на світі любов християнська в серцях...»¹⁴³.

Така авторська інтерпретація новозавітних положень взаємин владарюючих і підвладних, будучи витриманою в душі романтизму, давала змогу, посилаючись на Біблію, стверджувати ідеали свободи, братерства, рівності. Будучи освяченими авторитетом Бога, вони лягли в підмурок того, що у спадщині М. Костомарова можна означити як *громадянська релігія*. Найяскравіше ця ідея буде зреалізована М. Костомаровим у витлумаченні принципів козацького співжиття, а згодом стане підмурком концепції месійності України.

¹⁴² Там само. – С.154.

¹⁴³ Там само. – С.155.

П'ята частина охоплює «книги» 45-58, які оповідають про поширення благодаті серед греків, а також серед романо-германських спільнот. Красною ниткою проходить тут думка про те, що основною причиною спотворення Христового вчення названими народами є соціальна, а саме те, що вони не позбулися «ветхого чоловіка со страстями і похотями», а відповідно – відносини владарювання і підпорядкування, які передбачають визиск і неволю, не були зліквідовані. Результатом такого спотворення християнського світогляду, вважав М. Костомаров, стало поклоніння ідолам, як-от: національній честі, розуму та егоїзмові - у французів, золоту і мамоні - у англійців та ін. Прагнення цих етносів утвердитися у свободі було приречене на поразку, бо не можна досягти свободи шляхом заперечення Христової віри. Саме тому природно, що «с той пори племена романське і німецьке турбуються, і королів і панство вернули, про свободу кричать, і немає в їх свободи, бо нема свободи без віри»¹⁴⁴.

Частину шосту складають «книги» 59-73, у якій М. Костомаров впритул наближається до ідеї про месіанську роль українства. На початку, в узгодженості з «Повістю плем'яних літ», мовиться про те, що слов'янське плем'я є «найменший брат у сім'ї Яфетовій». Проте в цьому є й певні переваги: адже може трапитися і так, що менший брат любить свого отця сильніше, але старші брати отримують більше, та коли вони своє потратять, то їх виручає молодший брат. Так трапилося й із слов'янством.

М. Костомаров передхристиянський час слов'ян описує в ідеалізованих формах, змальовуючи їхнє життя як панування соціальної рівності і відсутність ідолопоклонства, адже «кланялись слов'яне одному богу-вседержителю, ще його й не знаючи»¹⁴⁵.

Тут простежується такий логічний зв'язок у роздумах М. Костомарова. Рівність і свобода є атрибутивними характеристиками християнства. Такі ж ознаки властиві і слов'янам: хоча вони ще й не впізнали істинного бога, але це дає їм змогу прийняти нову віру у її, якщо доречно так висловитися, автентичній формі. Згодом такі ідеали пануватимуть лише в Україні, що й дасть їй моральне право виконати месіанську роль серед слов'янства. Як зауважує отець-професор С. Ярмусь, «в кирило-мефодіївців цей месіанізм відгукується так сильно, що він стає основною базою їхньої програми. У своєму ідеологічному статуті «Книги биття українського народу» (стаття 103), нав'язуючи до цієї старої традиції, вони заявляють, що «голос України не затих», а відтак, що їхній альтруїзм – це відгук голосу віковичної української духовності, яка живе в істоті українського народу й живить його споконвіку»¹⁴⁶.

Важливою перевагою слов'ян як реципієнтів християнства була і та, що, на відміну від своїх попередників, у них святе письмо було перекладене на свою мову і богослужби у них проходили народною мовою, що давало змогу осмислено сприймати вчення любові і братерства, а тому «слов'яне преїмовали віру Христову так, як ні один народ не преїмовав»¹⁴⁷.

Проте, як це впливає з праці М. Костомарова, така узгодженість християнського життя була порушена двома взаємопов'язаними кардинальними вадами нашої спільноти: незгода слов'ян між собою і некритичне сприйняття чужих цінностей. Передусім це виявилось в тому, що чужа стратифікаційна система, стрижень якої становило панування і здирство, сліпо була сприйнята слов'янами або ж накинута їх соціальному світу. Наслідком цього стало поневолення слов'ян. Ця кара була гіршою, аніж у інших племен, «бо сам Господь сказав: кому дано більше, з того більше і зищеться»¹⁴⁸.

Відтак тут підкреслюється думка про вищість слов'ян у засвоєнні і утвердженні християнської науки, а тому й Господь не до кінця прогнівився на слов'ян, бо він

¹⁴⁴ Там само. – С.157.

¹⁴⁵ Там само.

¹⁴⁶ Филипович Л. Етнологія релігії: теоретичні проблеми, вітчизняна традиція осмислення. - К.: «Світ Знань», 2000. – С. 89.

¹⁴⁷ Костомаров М. Книги буття українського народу[Текст] // Кирило-Мефодіївське товариство. У 3 т. - К., 1990.- Т. 1.- С. 157.

¹⁴⁸ Там само. – С.158.

«постановив так, щоб над сим племенем збулось писаніє: Камень его же не брегоша зиждуший, той бисть во главу угла»¹⁴⁹. Згодом ми побачимо, що це твердження стосуватиметься саме України. Іншими словами, господь веде нашу спільноту і не дасть їй загубитися у вирі історичних подій.

І ось тут ми знову натрапляємо на засновкову тезу громадянської релігії: адже ні в Старому, ані в Новому Завітах не могло йтися про слов'ян, але саме така проекція основоположень священних текстів на буття слов'янської спільноти і українців, зокрема, і є свідченням формування української національної віри.

У сьомій частині – «книги» 75-97 – йдеться про життя українців від часу їх підпадання у залежність від Польщі до знищення козацтва Катериною II. Принагідно зазначимо, що залежність українців від Польщі спочатку характеризується М. Костомаровим як поєднання сестри з сестрою, як єдність двох слов'янських спільнот, що подібна «на образ іпостасі божої нероздільної і незмісної, як колись поєднуються усі народи слов'янські поміж собою»¹⁵⁰. Зрозуміло, що тут в імпліцитному стані наявна думка про месійну роль українства.

Окрім цієї ідеї у цій частині твору ми натрапляємо й на інші основоположення громадянської релігії. Передусім йдеться про характер соціальних відносин козацтва, які, з одного боку, є продовженням принципів слов'янського співжиття, а з другого – уособлюють справжнє християнське братство, а тому «були козаки між собою всі рівні, і старшини вибирались на раді і повинні були слугувати всім по слову Христовому, і жодної помпи панської і титула не було між козаками»¹⁵¹. Ще одним свідченням того, вважав М. Костомаров, що українці уподібнюються першим християнам є створення ними середньовічних братств і та мужність з якою вони відстоювали свою віру.

Окрім цього, козаки виступають захисниками християнського світу, оборонцями святої віри, ревними служителями Бога, а не ідолопоклонниками і «багато лицарів таке робили, що не записано і в книгах міра сього, а записано на небі, бо за їх були перед Богом молитви тих, котрих вони визволили з неволі». Означені засади козацького буття свідчили про те (і це дуже важливо в контексті нашого дослідження), що Україна має власний шлях свого поступу, а тому не хотіла вона «йти услід язиков, а держалась закону Божого...»¹⁵². Свідчення цьому є ще й щира побожність українців та їх полагідне сімейне життя.

Так витлумачена соціальна роль козацтва давала підстави М. Костомарову твердити про його значний вплив на український люд в напрямі утвердження у суспільності свободи і рівності, а тому польські панівні верстви «козацтво стали мучить і нівечить, бо таке рівне братство християнське стояло панам на перешкоді». Але хвиля народного повстання змела панів «і стала Україна земля козацька вольна, бо усі були рівні і вільні...»¹⁵³. Саме тому Запорізька Січ служила взірцем як для свого народу, так і для інших слов'янських держав. Рівність між козаками, охорона віри і землі християнської, сприяли тому, що українці зберегли в чистоті старовинний слов'янський лад, просвітивши його променями християнства.

Звернемо увагу на вживані вченим терміни «рівне братство християнське» та «Україна земля козацька вольна» і аби відтінити їх значимість та еволюцію, зауважимо, що до проблеми козацтва М. Костомаров буде звертатися і у зрілому науковому віці, хоча його вихідні історіософські засади майже не зміняться. Оригінальність поглядів історика на козацтво та його історичну роль полягала в тому, наголошує дослідник його творчості Ю.Пінчук, що він не вважав козацьку вольницю негативним явищем у становленні національної державності, наголошуючи на притаманних козацтву традиціях народної демократії, які мали позитивний вплив на тогочасне суспільство. «Водночас, - підкреслює Ю.Пінчук, - він простежив виникнення і розвиток ядра вільного козацтва Запорозької Січі,

¹⁴⁹ Там само.

¹⁵⁰ Там само. – С.159.

¹⁵¹ Там само.

¹⁵² Там само. – С.160.

¹⁵³ Там само.

основу якої становив «народний елемент», докладно висвітлив історію цього феномена, увів до наукового вжитку термін «християнська козацька республіка»¹⁵⁴.

Зрештою вибудовується такий ланцюжок роздумів соціального мислителя: «рівне братство християнське» - «Україна земля козацька вольна» і як апогей визвольної боротьби українського народу - «християнська козацька республіка», концепт, який увійшов не тільки у науковий вжиток, але й в українську духовість, одночасно ставши однією з найважливіших підойм і основоположень національної віри. А тому мав рацію М. Грушевський, який вважав, що М. Костомаров уже за Кирило-Мефодіївської доби був ідеологічним провідником України, який розглядав козацьчину на тлі історії біблійної, всесвітньої й української, крізь призму власної соціал-революційної концепції¹⁵⁵.

Здобувши волю, Україна знову ж хотіла по-братерському жити з Польщею, але остання не захотіла зрікатися свого панства; не пристала на таку пропозицію і Московщина. То ж Україна потрапляє у стан, коли не знала «куди прихилить голову». Але, як впливає з праці М. Костомарова, це не стан історичної невизначеності, бо Україна відчуває своє історичне покликання, свою місію у слов'янському світі.

Адже Україна любила як своїх братів і поляків, і москалів і прагла, «щоб всі жили вкупі, поєднавшись як один народ слов'янський з другим народом слов'янським, а ті два з третім, і було б три Речі Посполиті в однім союзі нерозділимо і несмісимо по образу Трійці божой нероздільної і несмісимої, як колись поєднуються між собою усі народи слов'янські»¹⁵⁶.

У цьому пасажі натрапляємо на такі моменти: по-перше, *йдеться саме про роль України* в об'єднанні трьох слов'янських народів; по-друге, майбутнє державне утворення відповідно до канонів громадянської релігії уподібнюється образу Трійці; по-третє, автор пророкує об'єднання не тільки трьох, але й всіх слов'янських народів.

Але слов'янські брати не прислухались до голосу України, а натомість роздерли її, знищили козацтво і «пропала Україна. Але так здається». Така мінорно-мажорна кінцівка до попереднього уривку звучить як прелюдія до завершальної частини праці, яка охоплює «книги» 98-109 і у якій якнайповніше обґрунтовується місійна роль України.

То ж чому саме Україна покликана виконати роль об'єднуючого начала слов'янщини? Відповідей декілька. Передусім це стосується характеру соціальних відносин, які панували серед українців і які характеризуються відсутністю таких зверхників, які б визискували своїх земляків; ті ж, що збиткувалися – зайди і виродженці. Нині ж справжній українець, незалежно від соціального походження, наголошує мислитель, і своє твердження обрамляє шатами громадянської релігії, «повинен любити і пам'ятувати єдиного Бога - Ісуса Христа, царя і пана над небом і землею». Цими словами М. Костомаров підводить ризик над своїми попередніми розмірковуваннями, суть яких така: соціальний характер українства і соціальне вчення первісного, справжнього християнства збігаються.

Далі мислитель ще раз підкреслює подібність слов'янських характерів і доводить до логічного завершення свою думку про особливу роль України у слов'янському єднанні, виголошуючи із молодечим завзяттям пророка: «Лежить в могилі Україна, але не вмерла»¹⁵⁷.

Адже саме голос України будив слов'янщину і «одізвався він, той голос України, в Польщі, коли 3 мая постановили поляки, щоб не було панів і всі були б рівні в Речі Посполитій; а того хотіла Україна за 120 літ до того». Але зробити це Польщі не дозволили, її знівечили, як раніше знівечили Україну. І несподівано М. Костомаров висловлюється: «І се їй так і треба...». А зараз звернемо увагу на таке. Вище зазначалося, що громадянська релігія біди того чи того народу пояснює тим, що він відступив від Божих заповідей, про що йдеться і в «Книгах ...». А-от Польщу бог покарав тому, «бо вона не послухала України і погубила

¹⁵⁴ Пінчук Ю. Микола Костомаров: людина, вчений, громадський діяч // Істор. журнал. – 2007. – № 1. – С. 6.

¹⁵⁵ Грушевський М. Костомаров і новітня Україна [Текст]. // Український історик. – XXI, ч. 1-4 (81-84). – 1984.- С.150.

¹⁵⁶ Костомаров М. Книги буття українського народу [Текст] // Кирило-Мефодіївське товариство. У 3 т. - К., 1990.- Т. 1.- С. 161.

¹⁵⁷ Там само. – С.162.

сестру свою». Відтак голос України – це голос носія непомильних соціально-християнських цінностей, а тому Польща не пропаде, «бо її збудить Україна, котра не пам'ятає зла і любить сестру свою так, як би нічого не було між ними»¹⁵⁸.

Голос України одізвався і в Московщині, коли після смерті царя Олександра «хотіли руські прогнати царя і установити Речь Посполиту», але деспот не допустив цього. І знову М. Костомаров нагадує, що про виборення такої волі українці нагадували московітам ще двісті років тому. Такі звернення до історичних фактів мали переконати і польських, і російських братів у покликаному характері безпомилкової ходи України на шляху до визволення слов'ян.

А тому не випадково у передостанньому вірші часи - минулі, теперішні, майбутні - зливаються, що свідчить про корінну місію України у слов'янському світі. Читаємо: «Бо голос України не затих. І встане Україна із своєї могили, і знову озветься до всіх братів своїх слов'ян, і почують крик її, і встане Слов'янщина, і не позостанеться ні царя, ні царевича, ні царівни, ні князя, ні графа, ні герцога, ні сіятельства, ні превосходительства, ні пана, ні боярина, ні кріпака, ні холопа – ні в Московщині, ні в Польщі, ні в Україні, ні в Чехії, ні у хорутан, ні у сербів, ні у болгар»¹⁵⁹. Україна у цьому союзі буде непідлеглою Річчю Посполитою.

І коли Україна виконає свою місію, тоді «скажуть всі язики, показуючи рукою на те місто, де на карті буде намальована Україна: «От камень, его же не брегоша зиждущий, той бисть во главу», що і дає їй право першості у слов'янському єднанні і воно є легітимним.

Тут варто відітнути кирило-мефодіївське розуміння месійності України. Український релігієзнавець Л. Филипович вважає, що на відміну від традиційних, українська богообраність, за вченням братчиків, не означає їх якоїсь зверхності, ліпшості на усіма, піднесення над іншими за етнічною чи віросповідною ознакою. Теза про богообраність українського народу мала довести рівність, подібність українців з рештою народів, позбавити їх комплексу меншовартості, неповноцінності, утвердити гідність і самоповагу самих до себе. Українці не отримали матеріальних гарантій богообраності: обіцянок якихось багатств, нових земель, панування над іншими народами. Богообраність українців в судженнях братчиків не мала релігійно-шовіністичного характеру, а набула універсально-етнічних ознак.

«Найбільш виразно, - підсумовує Л.Филипович, - відхід від християнської традиції виявився у розумінні братчиками мети богообраності. Бог обирає собі народ для сповнення через нього своєї цілі – спасіння людства і визначає народів певну місію. З точки зору братчиків українці покликані Богом не стільки для того, щоб нести світу істину про нього, скільки, сказавши правду, визволити інші народи»¹⁶⁰.

Висновки. Згідно з М. Костомаровим, основні положення української національної віри такі: Бог один, Він є творцем усього сушого, вмістилищем втіхи і щастя, віра в якого є запорукою утвердження у суспільстві свободи, рівності, братерства; соціальні ідеали українства, виразником яких є Християнська Козацька Республіка, і соціальне вчення первісного, справжнього християнства збігаються; Україна, на відміну від інших етносів, є носієм і оборонцем непомильних соціально-християнських цінностей, що є підґрунтям невмирущості українства, його першості у соціальному визволенні і єднанні слов'янської спільноти, у якій Україна посідатиме місце непідлеглої Речі Посполитої.

Анотації

Автор виходить з того засновку, що громадянська релігія – це такий суспільно-культурний феномен, у якому крізь призму своєрідної релігійної мови і специфічних практик обґрунтовується доконечність постання і ствердження національної держави, що бере свій початок у потребі спільноти знаходити сакральне у трансцендентній одвічно-лінійній дії, яка вкорінена в історію територій. За М. Костомаровим, основні положення української національної віри такі: Бог один, Він є творцем усього сушого, вмістилищем втіхи і

¹⁵⁸ Там само.

¹⁵⁹ Там само. – С.163.

¹⁶⁰ Филипович Л. Цит праця. – С.236-237.

щастя, віра в якого є запорукою утвердження у суспільстві свободи, рівності, братерства; соціальні ідеали українства, виразником яких є християнська козацька республіка, і соціальне вчення первісного, справжнього християнства збігаються; Україна, на відміну від інших етносів, є носієм і оборонцем непомильних соціально-християнських цінностей, що є підставою невмирущості українства, його першості у соціальному визволенні і єднанні слов'янської спільноти, у якій Україна посідатиме місце непідлеглої Речі Посполитої.

Ключові слова: Бог, братерство, віра, громадянська релігія, месіанізм, рівність, свобода, християнство, християнська козацька республіка,

T. Zinkevich. "The ideas of civil religion in the works of Mykola Kostomarov." The author based on the fact that a civil religion - it is a social and cultural phenomenon in which the light of a kind of religious language and the specific practices of the necessity of finding and approval of the national state, which has its roots in the community needs to find the sacred in the work, which is inherent in the transcendent, eternally linear in nature and which is rooted in the history of the territory. According to N. Kostomarov, the main provisions of national faith as follows: God is one, He is the creator of all things, the seat of comfort and happiness, belief in which is the key statements in the freedom society, equality, and fraternity; social ideals of Ukrainians, which is the expression of Christian Cossack republic and the social doctrine of the early, truthful Christianity coincide; Ukraine, in contrast to other ethnic groups, is a carrier and protector of the true social and Christian values, which makes it possible immortality Ukrainians, his primacy in the social liberation and unification of the Slavic community, in which Ukraine will take place eludes Rzeczpospolita. **Keywords:** God, brotherhood, faith, civil religion, messianism, equality, freedom, Christianity, Christian Cossack republic.

4.4 Сергій ШЕВЧЕНКО. Екзистенціальна теологія Мерольда Вестфаля як розвиток ідей С.К'єркегора в добу Постмодерну.

Постановка проблеми. Сучасне релігієзнавство та релігійна філософія переживають період активного пошуку нових методів дослідження, що призводить і до становлення нового міждисциплінарного характеру різноманітних філософських течій та напрямів. Сьогодні міжгалузевість як діалог поміж різними дисциплінами є запорукою подальшого розвитку не лише технічних, але й гуманітарних наук. У цьому зв'язку на особливу увагу релігійно-філософської спільноти заслуговує й процес імплантації та застосування екзистенціалістської та герменевтичної методології у так званій екзистенціальній теології як феномені постекзистенціалістського мислення.

Екзистенціальна теологія, як і кожен з інших культурологічних синтезів класичного екзистенціалізму з різними напрямками гуманітарного знання, галузями філософії та релігії, за своєю сутністю є типовим прикладом сучасного модернізованого релігійно-філософського гуманітарного мислення, яке функціонує у новому інваріанті, абсолютно незвичному і відмінному від його традиційно відомих традиційних форм.

Одним з сучасних колоритних представників екзистенціальної та постмодерністської теології є *американський мислитель Мерольд Вестфаль*. Його багатогранна творчість не вміщається в межі якогось одного напрямку чи течії сучасної теології та філософії. Більшість його праць присвячені Сьорену К'єркегору¹⁶¹, який для нього є не тільки «прабатьком екзистенціалізму», але й ідейним натхненником та предтечею постмодернізму. Серед цих праць монографія «Становлення самості: інтерпретація к'єркегорової “Заключної ненаукової післямови”» є вагомим здобутком та внеском М. Вестфалю у вивчення спадку датського мислителя на американському континенті. Саме ця відома праця М. Вестфалю стане предметом розгляду та аналізу даної розвідки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Для зарубіжних дослідників та своїх співвітчизників Мерольд Вестфаль є живою легендою, а його погляди називають «пророчими». Так, збірник «Дивлячись крізь призму таємного: роздуми над герменевтичною епістемологією Мерольда Вестфалю» (2009) відкриває стаття редактора цього видання Кейт Пат «Презумпція невинності: Пророча філософія релігії Мерольда Вестфалю», в якій Вестфаль визнається «одним з найбільш кретивних і впливових феноменологів релігії за

¹⁶¹ “К'єркегорова критика розуму та суспільства” (1991), “К'єркегор в постсучасну добу” (ред., 1995), “Становлення самості: інтерпретація К'єркегорової “Заключної ненаукової післямови” (1996), “Левінас і К'єркегор в діалозі” (2008), “К'єркегорова концепція віри” (2014).